

نظریه‌ی دفاع هوشمند در سپهر اندیشه‌های دفاعی

خسرو حسن‌لو^۱

تاریخ دریافت: ۱۳۹۳/۱۲/۲۰

تاریخ پذیرش: ۱۳۹۴/۰۲/۱۵

چکیده

همواره مشکل عدم تناسب راهبردی میان انواع دفاع در برابر چالش‌های نوین و هوشمند وجود داشته است؛ بنابراین، مسئله این است که؛ «نظام دفاعی کشور نیازمند رهیافت‌های دفاعی هوشمندانه‌ای است که علاوه بر توانایی رویارویی با چالش‌های هوشمند، از برنامه‌های دشمنان نیز پیشی گیرد.» از این رو، هدف این پژوهش، «دست‌یابی به نظریه یا نگره‌ای است که توانایی تفسیر مفهوم هوشمندی دفاعی را در برابر طیف چالش‌های هوشمند داشته باشد.» روش تحقیق و شیوه پردازش داده‌ها «روش نظریه پردازای داده بنیاد» بوده و به پرسش تحقیق؛ نظریه‌ی «دفاع هوشمند» چیست؟ پاسخ داده شد. بر اساس یافته‌های پژوهش، نظریه‌ی دفاع هوشمند؛ منظومه‌ای تبلور یافته از مفاهیم مشترک دفاعی برآمده از اندیشه دفاعی رهبران انقلاب اسلامی است؛ که با هم‌افزایی قدرت‌های مادی و معنوی (قدرت هوشمند) و همگرایی رهیافت‌های دفاعی، نسل نوین دفاعی را شکل می‌دهد. «این نسل نوین دفاعی، فراگیر (چند بعدی، فراحوزه‌ای) و متعالی (معنوی، عادلانه، مشروع) بوده و به دنبال کسب بیشترین تأثیر و نفوذ راهبردی و بازدارندگی از کمترین کنش‌ها در برابر چالش و جنگ‌های هوشمند می‌باشد.» در ادامه ویژگی‌های مهم نظریه‌ی دفاع هوشمند تشریح شده است.

کلیدواژه‌ها: قدرت هوشمند، تهدید هوشمند، جنگ هوشمند، دفاع هوشمند،

مقدمه مقاله را به حدیث نورانی از حضرت امیرمؤمنان علی (علیه السلام) مزین می‌کنیم که در حکمت ۳۱ نهج البلاغه می‌فرماید: «آن کس که هوشمندانه به واقعیت‌ها نگریست، حکمت را آشکارا ببیند و آن که حکمت را آشکارا دید. عبرت‌آموزی را شناسد و آن که عبرت‌آموزی را شناخت. گویا چنان است که با گذشتگان می‌زیسته است.» (دستی، ۱۳۸۰: ۶۲۹)

پیشینه مفاهیم مربوط به «دفاع هوشمند» به فرمایشات حضرت امام خمینی (رحمت‌الله‌علیه) مربوط است که فرموده‌اند: «در هنگام نبرد، مجال پرداختن به همه‌ی جهات قوت‌ها و ضعف‌ها و طرح‌ها و برنامه‌ها و در حقیقت ترسیم «استراتژی دفاع همه جانبه» نبوده است ولی در شرایط عادی باید با سعه‌صدر و به دور از حب و بغض‌ها به این مسایل پرداخت و از همه‌ی اندوخته‌ها و تجربه‌ها و استعدادها و طرح‌ها استفاده نمود.» (صحیفه نور، ۱۳۶۷: جلد ۲۱ ص ۱۹)

مقام معظم رهبری حضرت امام خامنه‌ای (مد ظله‌العالی) می‌فرماید: «ملت ایران به همان نسبت که دشمن روش‌های خود را در توطئه علیه ایران اسلامی پیچیده‌تر می‌کند، باید بر هوشیاری و آگاهی خود بیفزایند و با آمادگی معنوی، فکری، سیاسی و حفظ وحدت و اتصال و ارتباط با یکدیگر، چهره دشمن را در هر لباسی که هست شناسایی کند.» (۱۳۸۰/۰۸/۲۱)

همچنین مقام معظم رهبری در خطبه‌های نماز جمعه تهران می‌فرماید: «...باید ابعاد دشمن و ابعاد دشمنی را بدانیم تا بتوانیم بر او فائق بیاییم. البته ما مدد الهی داریم، کمک غیبی داریم بدون شک، این را انسان دارد مشاهده می‌کند، لکن ما مادامی که هوشیارانه، آگاهانه در میدان نباشیم، تدبیر لازم را بکار نبریم، کمک الهی به سراغ ما نخواهد آمد.» (۱۳۸۸/۷/۲)

در شرایط غبارآلوده و آشوبناک امروزی هوشیاری و آمادگی در برابر ابعاد گوناگون تهدیدات تنها با آگاهی و هوشمندی میسر است.

مفهوم آمادگی و «دفاع»، به مثابه یک نهاد در همه‌ی جوامع بشری وجود داشته است «دفاع» و «هوشمندی» نیز همواره ملازم یکدیگر بوده‌اند. موضوع این است که؛ هم اکنون با نسل جدیدی از چالش‌ها، شامل؛ (تنش‌ها، بحران‌ها، درگیری، جنگ و تهدیدات) پیچیده و هوشمند مواجه هستیم این چالش‌ها در آینده هوشمندتر نیز می‌شوند. چالش‌ها، تهدیدات و منازعات کنونی نه تنها شامل

ابعاد سخت قدرت «قدرت سخت» یا «قدرت اجباری و قهری^۱» است؛ بلکه ابعاد نرم «قدرت نرم^۲» را نیز تحت سیطره خود قرار داده است. کاربرد همزمان انواع قدرت (تلفیق «قدرت سخت» و «قدرت نرم») با ابعاد متنوع آن را می‌توان نوعی هوشمندی نامید؛ که منشأ پیدایش مفهوم نوینی از قدرت به نام «قدرت هوشمند^۳» است. این ترکیب، تهدیدات مهلکی را به نام «تهدیدات هوشمند^۴» به وجود آورده است. تهدیدات و بحران‌های هوشمند^۵ همزمان در چندین حوزه شامل (اجتماعی، فرهنگی، دینی سیاسی، اقتصادی، دفاعی - امنیتی و زیست‌محیطی...) و در چندین بعد شامل (سخت، نیمه سخت و نرم) به صورت آشکارا و نهان بر ما می‌تازند. تقابل دقیق و سریع با چالش‌های هوشمند دارای مشکلاتی برای نظام‌های دفاعی از جمله نظام دفاعی کشورمان است؛ که برخی از آن‌ها شامل:

مشکل نخست؛ با پیچیده‌تر شدن تهدیدات و شکل‌گیری تهدیدات هوشمند، انگاره‌های قبلی متکی به قدرت تک بعدی نه تنها فاقد اثربخشی هستند بلکه گاهی نتایج معکوسی را به بار خواهند آورد. مشکل دوم؛ کاربرد قدرت‌های نرم و سخت در اغلب نظام‌های دفاعی هم راستا و منطبق بر یکدیگر نبوده و این عدم انطباق موجب کاهش کارایی در به‌کارگیری قدرت هوشمند شده همچنین کاهش اثربخشی و بازدارندگی در دفاع را به دنبال دارد. مشکل سوم؛ فقدان برداشت مناسب از قدرت هوشمند و برداشت‌های ضعیف از آن موجب بروز انگاره‌هایی شده که پاسخ‌گویی شرایط پیچیده و آشوبناک آینده نخواهد بود. مشکل چهارم؛ به رغم کاربرد فناوری‌های پیشرفته در حوزه‌ی دفاع نظامی هنوز انگاره‌های صحیح از هوشمندی دفاعی به صورت کامل شکل نگرفته است.

رهبر معظم انقلاب اسلامی (مدظله‌العالی)، در پیام نوروزی خویش در آغاز سال ۱۳۹۲ در بیاناتی مبسوط فرمودند: "یک مسئله که مربوط به آینده است این است که ما در برنامه‌ریزی‌ها همیشه باید جلوتر از دشمن حرکت کنیم... هوشمندانه باید نقشه‌ی دشمن را حدس زد و تشخیص داد و جلوتر از دشمن عمل کرد." در همین راستا، پرسش آغازین مطرح شد که؛ آیا روش و شیوه هوشمندانه‌ای وجود دارد که توسط آن هم در تشخیص و هم در برنامه‌ریزی بتوان بر چالش‌های

-
- 1 - The Coercive Power
 - 2 - The Soft Power
 - 3 - The Smart Power
 - 4 - The Smart Threat
 - 5 - The Smart Crisis

هوشمند پیشی گرفت؟ به صورتی دیگر، آیا «نظریه‌ی (نگره) دفاع هوشمندانه^۱» می‌تواند مسئله‌ی کمبود و نبود تناسب راهبردی میان چالش‌ها، تنش‌ها، تهدیدات، بحران‌ها و جنگ‌های هوشمند را در نظام دفاعی جمهوری اسلامی ایران حل نماید؟

پاسخ اولیه این پژوهش، در برابر پرسش بنیادین مطرح‌شده، مثبت است. به‌عبارتی دیگر؛ مسئله‌ی اصلی پژوهش، این‌چنین تبیین شد. «نظام دفاعی کشور نیازمند شناسایی رهیافت‌های دفاعی هوشمندانه‌ای است؛ تا علاوه بر رویارویی با چالش‌های هوشمند، از برنامه‌های دشمنان پیشی‌گرفته و مشکل عدم تناسب راهبردی دفاع و این چالش‌ها را در زمان حال و آینده برطرف سازد.»

در بیان اهمیت و ضرورت این پژوهش به دو نکته اشاره شده است. نخست این که در صورت عدم توجه به مبحث هوشمند سازی چه زیان و آسیب‌هایی برای نظام دفاعی متصور خواهد بود و دوم این که توجه به رهیافت‌های هوشمند ساز موجب چه مزایا و بهره‌های خواهند شد. هدف اصلی پژوهش؛ تدوین نظریه‌ای است که توانایی شناسایی طیف گسترده چالش‌های هوشمند و شیوه‌های رویارویی با آن را در حال و آینده داشته باشد. اهداف فرعی پژوهش:

(۱) شناسایی ویژگی‌های اساسی دفاع هوشمند.

(۲) شناسایی مفاهیم اساسی مرتبط با دفاع هوشمند.

در راستای دست‌یابی به این اهداف پرسش‌هایی ذیل مطرح می‌شود: پرسش اصلی نوشتار این است که؛ نظریه‌ی «دفاع هوشمند» چیست؟ و پرسش‌های فرعی عبارت‌اند از:

(۱) ویژگی‌های اساسی آن کدام است؟

(۲) ویژگی چالش‌های هوشمند (شامل تهدید و جنگ هوشمند) چیست؟

مبانی نظری پژوهش

در خصوص منابع پایه‌ای نظیر قدرت، امنیت، دفاع، هوش و هوشمندی، قدرت هوشمند، تهدید هوشمند، جنگ هوشمند، منابع نسبتاً خوبی اعم از کتاب و مقاله و پایان‌نامه وجود دارد. با تجزیه و تحلیل آن‌ها برای برخی از مفاهیم و اصطلاحات (واژه ویژه‌ها) یک تعریف عملیاتی (برداشت کاربردی) توسط پژوهشگر ارائه و مفهوم‌سازی‌های^۲ جدیدی نیز صورت گرفته است.

1 - Smartness Defense
2 - Conceptualize

مروری بر پیشینه برخی منابع داخلی نشان می‌دهد در زمینه عنوان «دفاع هوشمند» موردی تا کنون یافت نشده است. در منابع خارجی، تنها در سال ۲۰۱۱ میلادی دبیر کل سازمان ناتو «آندرس فوگ راسموسن»^۱ برای نخستین بار در «اجلاس امنیتی مونیخ»^۲ از عبارت «دفاع هوشمند» به عنوان یک رهیافت نام برده و از برخی ویژگی‌های آن به عنوان رهیافت جدید سازمان نظامی «ناتو»^۳ پرده برداشت. البته «راسموسن» نیز مانند دبیرکل‌های پیشین قدرت سخت نظامی را انکار نمی‌کند؛ اما معتقد است منابع دیگری نیز برای هماهنگی در «امنیت آفرینی بیشتر»^۴ وجود دارد و می‌گوید:

“ چنانچه ما بخواهیم از سناریوهای ناگوار آینده اجتناب کنیم الآن وقتش است. هرچند هیچ‌گاه نمی‌توانیم از امنیت خویش به وسیله تزریق منابع پولی اطمینان پیدا کنیم هرچند این روش ساده‌ترین راه است. ما نیاز به یک رویکرد نوین داریم؛ که با آن امنیت مطمئن‌تر، انعطاف بیشتر، تصمیم‌گیری سهل‌تر باشد. البته این دفاع بااقتدار، صنعت و اشتغال دولت‌ها گره خورده است... «دفاع هوشمند» در حل دو چالش کشورها را یاری می‌کند. ابتدا شیوه‌ی دستیابی به امنیت بیشتر با وجود محدودیت منابع را نشان می‌دهد و سپس چگونگی دستیابی به آمادگی در برابر مخاطرات آینده را ارائه می‌دهد. من چاره کار را برای ناتو در سه راه می‌دانم اول مساعدت اعضا، دوم مشارکت و سوم تعیین اولویت‌ها به صورت واقعی در برابر تهدیدات جدید که از جمله آن‌ها دفاع سایبری است. “ (راسموسن، ۲۰۱۱: ۱۰)

برخی از مفاهیم عمومی و همچنین اصطلاحات تخصصی مرتبط با موضوع عبارت‌اند از:

– **مفهوم نظریه (نگره یا تئوری)**^۵: نظریه (نگره) اشاره به نگاه کردن و دیدن و به خوبی دیدن دارد. پژوهش‌های علمی در قالب و سایه نظریه‌ها یکپارچه و منظم می‌شوند. هنگامی که نظریه‌ای عمومی شود به عنوان یک «نظریه رسمی»^۶ می‌شود. برخی برداشت و تعبیر از مفهوم نظریه این گونه است.

“ نظریه‌ها راه‌هایی برای سازمان‌دهی افکار و دیدگاه‌های ما هستند و در پرتو آن‌ها داده‌های جمع‌آوری شده معنی می‌یابند. “ (قرا ملکی، ۱۳۸۵: ۳۴۲)

-
- 1 - Anders Fogh Rasmussen
 - 2 - Munich Security Conference
 - 3 - NATO
 - 4 - To build greater security
 - 5 - Theory
 - 6 - Formal Theory

برداشت کاربردی نویسنده مقاله از مفهوم نظریه چارچوب سازمان‌دهی اندیشه و دیدگاه‌ها است که مشتمل بر یک یا چند رهیافت برای شناخت محیط و پدیده‌ها همچنین تفسیر نوع ارتباط بین آن‌هاست. (در پرتو رهیافت‌های منتج از نظریه‌ها است که محیط و پدیده‌ها شناسایی می‌شوند).

- مفهوم هوش^۱ و هوشمندی^۲: واژه‌ی «هوش» و «هوشمندی» در زبان فارسی اغلب با فراست، دانایی، عقل، زیرکی، ذکاوت، بصیرت، خردمندی، قضاوت صحیح، تشخیص، قوه فهم، درک و تصور، قوه فکری و ذهنی، بینش و آگاهی صحیح برابر دانسته می‌شود. هوش و هوشمندی با نیروی اندیشه و ذهن سروکار داشته و از مهم‌ترین صفات انسان به عنوان اشرف مخلوقات است. در قرآن شریف از موضوع «هوشمندی» با مضمون «تَوْسَم» یاد شده، از جمله، در آیه ۷۵ سوره مبارک حجر آمده است؛ إِنَّ فِي ذَلِكَ لآيَاتٍ لِّلْمُتَوَسِّمِينَ* البته در این (نابودی کافران) برای عبرت هوشمندان نشانه‌هایی است. همچنین هوشمندی از صفات مؤمنان محسوب می‌شود. به مصداق حدیث شریف نبوی، «اتَّقُوا فِرَاسَةَ الْمُؤْمِنِ فَإِنَّهُ يَنْظُرُ بِنُورِ اللَّهِ... است.» (کلینی، ۱۳۴۸: ج ۱، ۲۱۸)

واژه‌ی غربی «اسمارت»^۳ علاوه بر معنای مستقل آن، مخفف ویژگی اهداف نظیر؛ (دقیق بودن، قابل اندازه‌گیری بودن، دست‌یافتنی، واقع‌گرایانه و زمان تعیین‌شده) است. برخی تعابیر دیگر آن عبارت‌اند از: «هوشمندی، قابلیت درک روابط میان حقایق ارائه‌شده به عنوان راهنمایی برای حرکت به سوی هدفی مطلوب تعریف شده است.» (سروش، ۱۳۹۰: ۱۶) «جوزف نای» مدیریت هوشمند را هوشیاری نسبت به محیط تعریف می‌کند: «هوشیاری نسبت به محیط؛ توانایی درک محیط در حال تغییر و سرمایه‌گذاری در روندهای موجود در آن است.» (آشنا، ۱۳۸۸: ۲۶)

«اسکات اریکسون»^۴ و «هلن روثبرگ»^۵ در کتاب «از دانش تا هوش: ایجاد منافع رقابتی در اقتصاد آینده» موضوع «دانش ارزش دارد اما هوش قدرت» را مطرح می‌کنند. (لیوویتس، ۱۳۸۹: ۲۰)

«هوش، مجموعه‌ی توانایی‌های شناختی است که امکان کسب دانش و یادگیری و چگونگی حل مشکل‌ها را فراهم کند.» (رستمی، ۱۳۹۰: ۵۶)

1 - Intelligence, Intellect, Esprit, Witting, Wit, Brain, Understanding, wisdom,

2 - Cleverness, alertness, Smartness, shrewdness, judiciousness, discreetness, quickness, liveliness, sensibleness

3 - SMART. Specific. Measurable. Achievable. Reality. Timely

4 - Scott Erickson

5 - Helen Rothberg

هرچند هوش و هوشمندی رابطه نزدیکی با «آگاهی»^۱ با مفاهیم دانایی، باخبر بودن، متوجه بودن دارد. لیکن تفاوت‌هایی نیز دارد. «فرد هوشمند»^۲ الزاماً «فردی آگاه»^۳ از اخبار و رویدادها نیست. همچنین مطلع بودن به معنای هوشمندی اخذ تصمیم درست بر اساس اطلاعات نیست.

«کاهانر» بر این نکته تاکید می‌کند که باید بین اطلاعات و هوشمندی تفاوت قائل شد، اطلاعات متناظر با واقعیات است. اطلاعات شامل اعداد، آمار و داده‌های طبقه‌بندی شده در باره مصادیق گوناگون است اما هوشمندی اطلاعات تحلیل شده است. مدیران برای فرآیند تصمیم‌گیری به هوشمندی نیازمندند نه اطلاعات. «(فتح الله، ۱۳۹۰: ۶)

در این نوشتار برداشت کاربردی از هوشمندی نوعی توانایی اندیشه در شناخت سریع مفاهیم است؛ که ناظر بر توانایی شناسایی واقعیت از حقیقت و درک ارتباط بین مفاهیم، مسائل، شرایط پیچیده و باز تعریف آن به شکل طرح‌واره‌های ساده و ارائه راه حل بهینه برای برون‌رفت از آن‌ها، است. همچنین هوشمندی شامل: «هنر و مهارت کاربرد هم افزای توان و نیروهای گوناگون سخت و نرم برای دست یابی سریع و کم هزینه تر به اهداف می‌باشد.»

- **هوشمندی محیطی:** جهان خلقت هوشیار و هوشمند است. طبیعت چنان عمل می‌کند که برخی فرقه‌ها آن را ذی‌شعور مطلق پنداشته و آن را از ذات باری تعالی جدا فرض می‌کنند. از این رو، مفهوم «هوش کیهانی» را معبود خود قرار داده‌اند. خداوند حکیم به همه موجودات درجه‌ای از هوش و هوشیاری را اعطا فرموده‌اند مولوی شاعر ایرانی در این خصوص می‌گوید.

جمله ذرات عالم در نهان با تو می‌گویند روزان و شبان
ما سمیعیم و بصیریم و به هوشیم با شما نامحرمان ما خاموشیم
باد و خاک و آب و آتش، بنده‌اند با من و تو مرده، با حق زنده‌اند.

در همین رابطه وجود نوعی «هوشمندی بیولوژیکی» در طبیعت اثبات شده است. به عنوان نمونه، یافتن کوتاه‌ترین راه به منابع غذا توسط مورچگان و یا دادن نشانی شهد گیاهان در زنبور عسل مثال خوبی از آن است.

نمونه دیگر به صورت خلاصه از «سایت پروژه» نقل شده است؛ که یکی از نظریه‌های جالب از مطالعات و مشاهدات روی کلونی مورچه‌ها الهام گرفته شده «الگوریتم کلونی مورچه»^۴ است. این

1 - Awareness (n), Aware(adj)
2 - Intelligent(adj)
3 - Intelligence(adj)
4 - Ant Colony Algorithms

نظریه برای نخستین بار توسط «دوریگو»^۱ و همکارانش به عنوان یک راه حل چند عامله^۲ برای حل مسائل مشکل بهینه‌سازی در مدیریت کسب‌وکار ارائه شد. مطالعات الگوریتم مورچگان، نشان داده که مورچه‌ها حشراتی اجتماعی هستند که در کلونی‌ها زندگی می‌کنند و رفتار آن‌ها بیش‌تر در جهت بقاء کلونی است تا در جهت بقاء یک جزء از آن. این نوع رفتار مورچه‌ها دارای نوعی هوشمندی توده‌ای است. همچنین بیان می‌شود که بین هوشمندی توده‌ای (کلونی) و هوشمندی اجتماعی تفاوت وجود دارد. در هوشمندی اجتماعی، عناصر مجموعه میزانی از هوشمندی را دارا هستند؛ اما در هوشمندی کلونی این موضوع وجود ندارد. (اینترنت، سایت رسمی پروژه ۱۳۹۰)

نمونه دیگر بدن انسان است که دارای نوعی هوشمندی بیولوژیک است. زمینه‌هایی چون «سیستم امنیتی»^۳ بدن انسان که در آن اطلاعات و الگوی بی‌شماری ویروس‌های مهاجم به صورتی هوشمندانه پردازش و ذخیره می‌شوند و پس از مدت‌ها با پادتن‌های ویژه از پا در می‌آیند. نمونه‌ای از آن است.

«موسسه فناوری ماساچوست»^۴ (ام آی تی) دانشگاه کمبریج از سال، ۱۹۹۹ به فعالیت بر روی پروژه اکسیژن^۵ که تحقیقی جامع و گسترده در زمینه سامانه‌های رایانه‌ای انسان‌مدار است، اشتغال دارد. این موسسه در پی آن است تا با تجهیز محیط به «هوش مصنوعی» فرضیه «هوشمندی محیطی» را به واقعیت نزدیک نمایند. در این محیط همه چیز حسگر است.

- مفهوم قدرت هوشمند: کارآمد نبودن نظریه‌ی قدرت نرم به ویژه زمانی که به تنهایی مورد استفاده قرار می‌گرفت آشکار بود تا این که فردی به نام «سوزان ناسل»^۶ آن را به تکامل رسانید. «ناسل» در سال ۲۰۰۴ در نشریه «فارین پالیسی» از اصطلاح قدرت هوشمند در برابر قدرت نرم «جوزف نای»^۷ استفاده نمود و قابلیت آن را زیر سؤال برد. بعدها «نای» از قدرت هوشمند برای تحلیل نبرد حزب‌الله علیه اسرائیل استفاده کرد. او هم با به چالش کشیده شدن قدرت نرم و این که قدرت نرم به تنهایی قادر نیست تا همه‌ی طیف‌های قدرت را بپوشاند. بحث «همگرایی قدرت‌ها و یا قدرت تلفیقی» به میان آورد. همین موضوع شالوده قدرت هوشمند را فراهم ساخت. قدرت

1 - Dorigo
2 - Multi Agent
3 - Immun System
4 - MIT
5 - Project Oxygen
6 - Nossel Suzanne
7 - Joseph nye

هوشمند نه سخت است و نه نرم، بلکه ترکیبی ماهرانه از هر دوی آن‌ها است. نکته مهم همگرایی قدرت‌ها است. قدرت هوشمند توانایی همگرایی (تلفیق) و هم افزایی نیروها است.

”قدرت سخت بر قدرت فیزیکی اشاره دارد و قدرت نرم بر اعمال قدرت در [عرصه] ارتباطات و دیپلماسی عمومی در حوزه فکری و فرهنگی اشاره دارد. «سوزان ناسل» با تلفیق قدرت نرم با قدرت سخت، شکل جدید قدرت را تعریف کرد که در واقع استفاده قدرت هوشمند را تعریف کرد. «(دانیالی، ۱۳۸۹: ۱۲)

«الکساندر لنون» در زمینه پیروزی در جنگ بر ضد دهشت افکنان (تروریست‌ها) می‌نویسد: ”قدرت نظامی ممکن است در جنگ بر ضد تروریسم پیروز شود اما اهمیت قدرت نرم برای تسلط بر قلب‌ها و ذهن‌ها و از بین بردن خود شبکه‌های تروریستی و تأمین امنیت نیز مهم است. “ (لنون، ۱۳۸۸: ۵۰)

به نقل از ویژه‌نامه معاونت فرهنگی اجتماعی نیروی مقاومت بسیج، تعریف قدرت هوشمند در گزارش «کمیسیون قدرت هوشمند»^۱ آمریکا چنین آمده است:

”قدرت هوشمند به معنای توسعه استراتژی منسجم به منظور ایجاد پایه برای منابع و ابزارهایی است که در دست‌یابی به اهداف لازم می‌باشد و در آن از هر دو قدرت نرم و سخت بهره گرفته می‌شود. “ (ویژه‌نامه معاونت فرهنگی اجتماعی بسیج ۱۳۸۸: ۱۲۸)

- **تهدید هوشمند:** تهدید هوشمند حاصل نمایش و ابراز قدرت هوشمند است؛ که ترکیبی از تهدیدهای سخت، نیمه سخت و نرم می‌باشد. نمونه‌های بارز تهدیدات هوشمند را امروز در رفتار استکبار جهانی در مواجهه با انقلاب اسلامی و اعمال تحریم‌ها با عنوان «تحریم‌های هوشمند» و تهدید به «همه گزینه‌های روی میز» مشاهده می‌کنیم. نظام سلطه به سرکردگی امریکا اجرای «سناریوی هوشمند» و چند مرحله‌ای «فشار-بی‌ثبات‌سازی- مذاکره» را در دستور کار خود قرار داده است. اکنون مؤسسات مشهور مطالعاتی از جمله مرکز مطالعات سیاست‌گذاری خاورمیانه موسسه «بروکینگز»، موسوم به «سابان» در پی تدوین چنین سناریوهای هستند.

- **جنگ هوشمند:** جنگ منحصر به یک حوزه و یک بعد نبوده و دارای ابعاد و حوزه‌های گوناگونی است. امروزه برنامه‌ریزان نظامی به قدرت هوش فردی، «هوش گروهی»^۲ یا جمعی و شبکه‌ها و اثرات تضایفی آن در بهبود قابلیت واحدهای نظامی پی برده‌اند. ”در سایه هوش جنگی،^۳

1 - Commission on Smart Power (CSP)

2 -Collective Intelligence

3 -Battle - Wisdom

اطلاعات به انتخاب و نتایج بهتر تبدیل شده، از شبکه‌ها به درستی بهره‌برداری شده و از شبکه‌ها پیشی گرفته می‌شود.“ (گومپرت، لاکو، پرکینز، ۱۳۸۸: ۷)

”هوش جمعی در شرایط خاصی می‌تواند به جنگ هوشمند تبدیل شود. نظریه شبکه‌سازی، پیشنهاد می‌کند که با قادر کردن سازمان به بهینه‌سازی منابع خود به صورت پیوسته با وجود عدم قطعیت و تغییر، تیم‌های ویژه را قادر خواهد ساخت تا خود را برای مقابله با مشکلات عادی سازمان‌دهی کنند.“ (همان: ۱۷۶)

«جنگ هوشمند» نتیجه تأثیر هوش جنگی افراد، گروه‌ها و شبکه‌ها در نبرد است. از این رو، جنگی شناختی و موثر بر روند تصمیم‌گیری است.

”در سال‌های اخیر، محققان موسسه سانتافه^۱ اندیشگاه رند^۲ و جاهای دیگر مفاهیمی را فرمول‌بندی کرده و از روش‌های برنامه‌ریزی پشتیبانی کرده‌اند که مبتنی بر این دیدگاه هستند که بهترین شیوه جهت پرداختن به پیچیدگی عدم قطعیت اتخاذ راهبردهای انطباق‌پذیر برای آینده بلندمدت است. همان رویکرد از نظر زمانی به شدت فشرده شده، باید تصمیم‌گیری جنگ هوشمند را پی‌ریزی کند.“ (گومپرت، ۱۳۸۸: ۹۶)

تعریف عملیاتی متغیرهای تحقیق: برای برقراری ارتباط بین مفاهیم؛

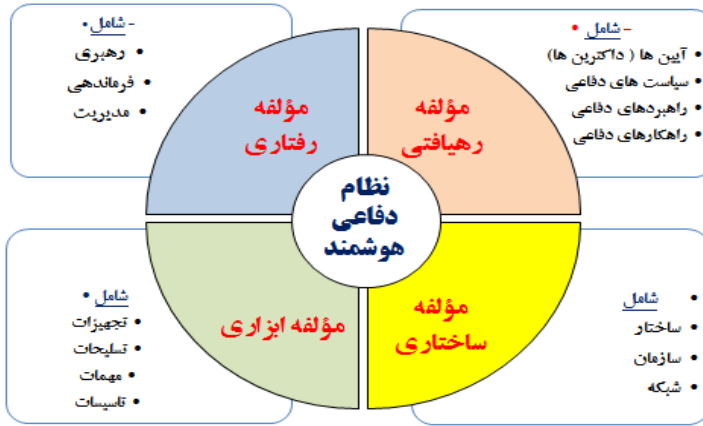
متغیر مستقل: «هوشمندی دفاعی» (آگاهی، هوشیاری و هوشمندی در دفاع)

متغیر وابسته: «نظام دفاعی ج ایران» (شامل دفاع نظامی و دفاع ملی) معرفی شدند.

واژه‌ی نظام، به معنای نظم و آراستگی در زبان فارسی کاربرد فراوانی داشته و با مفهوم «سامان» بسیار نزدیک است. برداشت کاربردی نظام دفاعی (سامان دفاعی): منظومه‌ای اندیشمند و هوشمند از افراد، سازمان‌ها، ابزارها و سازوکارها که دارای هدف دفاع از مرجع معینی است.

مؤلفه‌های نظام دفاعی هوشمندی: اجزاء اساسی یک نظام (سامان) دفاعی هوشمند را به اشکال گوناگونی می‌توان دسته‌بندی نمود. در این نوشتار به زیر سامان‌هایی تقسیم‌بندی شده است. (۱) اندیشه و رهیافت‌ها (۲) رفتارها (فرماندهی و مدیریت) (۳) ساختار، سازمان و شبکه (۴) ابزار و ادوات (تسلیحات، تجهیزات، مهمات و تأسیسات) و در این میان، زیر نظام اندیشه‌ی دفاعی که مرجع صدور رهیافت‌های دفاعی بوده از اهمیت بیش‌تری برخوردار است؛ و سایر زیر نظام‌ها نیز از آن تبعیت می‌کنند.

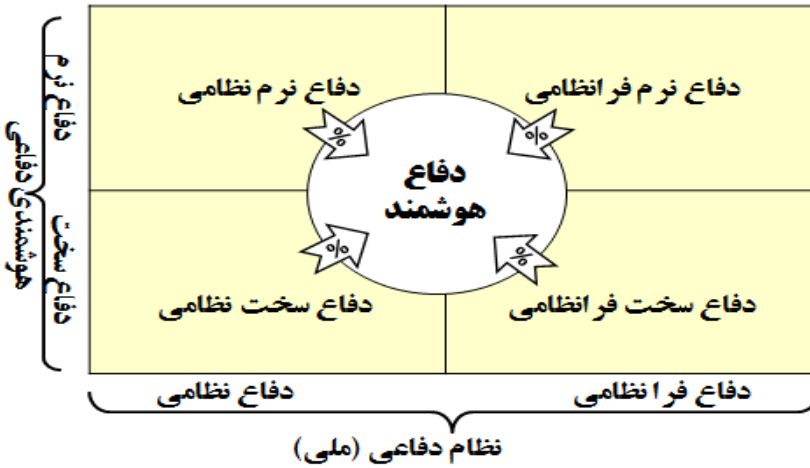
مؤلفه های نظام دفاعی هوشمند

(شکل ۱) چارچوب نظری آگاهی و هوشمندی دفاعی

- برداشت مدل مفهومی دفاع هوشمند: این مدل از تأثیر متقابل عامل هوشمندی دفاعی (به عنوان متغیر مستقل) بر نظام دفاعی (متغیر وابسته) به دست آمده است.

مدل مفهومی دفاع هوشمند

(شکل ۲) مدل مفهومی دفاع هوشمند

محور عمودی مدل مفهومی، عامل هوشمندی دفاعی (شامل؛ عناصر آگاهی و هوش) است که متغیر مستقل پژوهش می‌باشد. این هوشمندی بیانگر توانمندی بهره‌برداری همزمان از نیروهای گوناگون (سخت و نرم) برای دستیابی سریع و کم هزینه‌تر به اهداف است. محور افقی آن عامل نظام دفاعی (شامل؛ دفاع نظامی و دفاع ملی) و متغیر وابسته پژوهش است.

روش‌شناسی تحقیق

این پژوهش به لحاظ ماهیت، تحقیقاتی کیفی و به لحاظ اهداف، در زمره پژوهشی بنیادی است. روش پردازش داده‌های این پژوهش «روش نظریه‌پردازی داده بنیاد^۱» یا «داده بنیاد» است که از روش‌های مهم تحقیقات کیفی در نظریه‌سازی می‌باشد. این روش از منطقی استقرایی بهره می‌برد، در این روش داده‌ها برای سیر تکاملی خود تا تکوین و رسیدن به نظریه، می‌بایست پنج مرحله فرآیند پردازشی ذیل را طی کنند.

- ۱- مرحله گردآوری داده‌ها (دیتا^۲) (همراه با ایجاد برنامه نرم‌افزار رایانه‌ای)
- ۲- مرحله شناسه نویسی، (کد^۳ یا رمز) یا (کد گذاری باز یا آزاد^۴ داده‌ها)
- ۳- مرحله گویه نویسی، (مقوله‌ها^۵) گروه‌بندی شناسه‌ها (کدگذاری محوری^۶)
- ۴- مرحله گزاره^۷ نویسی و گزینش گزاره‌های بنیادین (کدگذاری گزینشی^۸)
- ۵- مرحله تدوین استنتاج و استنباط نظریه، (بر اساس گزاره‌های بنیادین)

در فرآیند پردازش داده‌ها در پایان مرحله چهارم، گزاره‌های نگارش شده به جامعه آماری عرضه شد تا پس از تأیید خبرگان به عنوان گزاره‌های بنیادین انتخاب شوند. در مراحل فرآیند دو اقدام «نظر خواهی» و «نظر سنجی» نیز افزوده شده است. نظرخواهی به صورت مصاحبه و نظرسنجی با پرسشنامه (ترکیبی باز و بسته) صورت پذیرفت. همچنین برای سرعت در پردازش و دسته‌بندی و طبقه‌بندی داده‌ها از نرم‌افزار «ماکس کیودا^۹» استفاده شده است.

تجزیه و تحلیل داده‌ها و یافته‌های تحقیق

در مسیر پردازش (تجزیه و تحلیل) داده‌های گردآوری شده دفاع هوشمند گام‌هایی برداشته شده است. پس از به دست آمدن داده‌ها، در این مرحله هر یک از داده‌های گردآوری شده شناسه گذاری (کد گذاری آزاد) شدند. این شناسه‌ها در ۹ عنوان شامل: (هوش و هوشمندی، قدرت هوشمند، تهدید هوشمند، جنگ هوشمند، دفاع هوشمند، رهیافت هوشمند، نظام و نظام دفاعی هوشمند، نظام دفاعی ج.ا.ایران، سایر مفاهیم مرتبط) دسته‌بندی شد. بنا به اهداف پژوهش می‌بایست داده‌ها و

-
- 1 - Grounded Theory Method (GTM)
 - 2 - Data
 - 3- Code
 - 4 -Open coding
 - 5- Categories
 - 6 - Axial coding
 - 7 - Statement- Interpretation – proposition- proposal
 - 8 - Selective coding
 - 9 - MAX QDA:Quality Data Analyse

شناسه‌ها را مرتب و محوربندی نمود. این عمل با گویه نویسی میسر است. گویه‌ها، یا «مقوله‌ها» نیز مشابه شناسه‌ها (رمز یا کدهایی) هستند که به دسته‌بندی، طبقه‌بندی و یا تعیین محورهای مفاهیم کمک می‌کنند. در این اقدام با برقراری ارتباط بین داده‌ها، رابطه پنهانی آن‌ها شفاف و گویاتر می‌شود. در ادامه داده‌های گردآوری شده دفاع هوشمند در قالب ۱۴ گویه محوری و دسته‌بندی شدند. پیاده‌سازی مرحله سوم فرآیند در نرم‌افزار «تجزیه و تحلیل داده‌های کیفی»: گویه‌های اصلی نقش تنه اصلی، گویه‌های فرعی به مثابه شاخه‌ها و شناسه‌ها نیز برگ‌های درختواره‌ای هستند که توسط نرم‌افزار در سامانه کد ایجاد می‌شود. سپس با استفاده از نرم‌افزار در پنجره سوم (سیستم کد) متن هر یک از گویه‌های اصلی، فرعی و شناسه‌ها را نوشته و آن را به متن مربوط در فصل ادبیات تحقیق (فصل دوم) اتصال می‌دهیم. به این ترتیب در عمل آن‌ها را ذخیره و بایگانی می‌کنیم. شکل شماره ۳ پنجره‌های چهارگانه (سامانه اسناد) نرم‌افزار، مشتمل بر تعداد ۱۰ پرونده معادل ۱۰ بخش فصل دوم را نشان می‌دهد.

شکل ۳) پنجره کدها در نرم‌افزار «مکس کیودا»

با اتمام پردازش‌ها از بین گویه‌ها تعداد ۱۲۵ داده برتر به دست آمد. در نهایت داده‌های برتر در قالب ۱۴ گویه‌های محوری مشخص و اولویت‌بندی شدند. جدول ذیل گویه‌ها و اجزای آن‌ها را در موضوع دفاع هوشمند نشان می‌دهد.

(جدول ۱) جدول گویه‌های اساسی و تعداد داده‌های برتر در هر یک از گویه‌ها

تعداد	عنوان گویه‌ها	اجزاء
۱۱	هوشمندی راهبردی	هوش نوین - هوش راهبردی
۷	مفهوم و ماهیت دفاع هوشمند	آیات قرآن-احادیث -رهنمودهای حضرت امام خمینی (رحمت‌الله‌علیه) - بیانات امام خامنه‌ای (مدظله‌العالی) - نظرات اندیشمندان داخلی و خارجی
۷	اهداف و منظوره‌های دفاع هوشمند	اهداف - منظورها
۷	ابعاد دفاع هوشمند	بعد سخت- بعد نیمه سخت-بعد نرم
۱۷	مؤلفه‌های دفاع هوشمند	رهیافتی - رفتاری -ساختاری- ابزاری
۵	شاخص‌های دفاع هوشمند	نوع توان (قدرت) - اندازه نیرو- میزان نفوذ-گستره تأثیر- زمان و مدت
۲۰	عوامل مؤثر دفاع هوشمند	اطلاعات و آگاهی- قدرت هوشمند- تهدید هوشمند- جنگ هوشمند
۱۳	ویژگی‌های دفاع هوشمند	ویژگی‌های عمومی- ویژگی‌های اختصاصی
۱۱	کارکردهای دفاع هوشمند	کارکرد درونی - کارکرد بیرونی
۹	گونه‌ها و انواع دفاع هوشمند	ناهمگون، تأثیر محور، شناختی، غیرعامل، مجازی، دانش‌محور
۵	فرآیند و فراگرد دفاع هوشمند	هوشیاری- پردازش- هشدار-کنش و واکنش مناسب - بازسازی
۷	روش و شیوه اجرای دفاع هوشمند	اجرا بر داخل سامان - اجرا در خارج سامان
۶	نظام دفاعی هوشمند	دفاع نظامی هوشمند -دفاع ملی هوشمند
۱۲۵	نمادها و نگاره‌های دفاع هوشمند	نمادها (مدل‌ها) - نگاره‌ها (الگوها) -انگاره‌ها

به منظور خلاصه کردن و در بند کشیدن انبوهی از نگاشته‌ها (متون)، گزاره‌ها از مضمون گویه‌ها استنباط گردید. (گویه‌ها که به مثابه‌ی اجزای تشکیل‌دهنده گزاره‌ها هستند) حاصل مرحله بعدی فرآیند، پالایش شناسه‌ها و گویه‌ها و یابش «گزاره‌های بنیادین» در موضوع دفاع هوشمند است. گزاره‌ها جزء مهم روش نظریه‌پردازی داده بنیاد محسوب می‌شوند؛ و معرف روابط تعمیم‌یافته بین

گویه‌ها و مفاهیم هستند. نتیجه بررسی همین گزاره‌ها تدوین نظریه نهایی خواهد بود. جدول بعدی نشانگر نتایج حاصل است.

(جدول شماره ۲) جدول درصد پاسخ به گویه‌های نهایی شده

ردیف	پرسش از گویه‌ها	N	درصد پاسخ‌ها				
			کاملاً موافقه	نسبتاً موافقه	نظری	نامناسب	کاملاً مخالفه
۱	ماهیت دفاع هوشمند (هوشمندی دفاعی)	۴۴	٪۲۵	٪۷۵	۰	۰	۰
۲	ماهیت دفاع هوشمند (دفاع هوشمند)	۴۴	٪۲۹/۵	٪۷۰/۵	۰	۰	۰
۳	ماهیت دفاع هوشمند (نظریه)	۴۴	٪۱۶	٪۷۹/۶	٪۲/۲	۰	۰
۴	هدف	۴۴	٪۵۴/۵	٪۴۳	٪۲/۲	۰	۰
۵	منظور	۴۴	٪۵۷	٪۴۱	٪۲/۲	۰	۰
۶	ابعاد	۴۴	٪۶۱	٪۳۴	٪۲/۲	۰	۰
۷	مؤلفه رهیافتی	۴۴	٪۴۱	٪۴۵/۵	٪۱۱	٪۲/۲	۰
۸	مؤلفه رفتاری	۴۴	٪۳۸/۵	٪۵۷	٪۴/۵	۰	۰
۹	مؤلفه ساختاری	۴۴	٪۴۳	٪۵۴/۵	٪۲/۲	۰	۰
۱۰	مؤلفه ابزاری	۴۴	٪۴۸	٪۵۲	۰	۰	۰
۱۱	شاخص‌ها	۴۴	٪۴۳	٪۵۴/۵	۰	٪۲/۲	۰
۱۲	عوامل موثر	۴۴	٪۳۴	٪۵۹	٪۴/۵	٪۲/۲	۰
۱۳	ویژگی‌های عمومی	۴۴	٪۳۸/۵	٪۵۹	٪۲/۲	۰	۰
۱۴	ویژگی‌های اختصاصی	۴۴	٪۳۲	٪۶۳/۵	٪۴/۵	۰	۰
۱۵	کارکرد درونی	۴۴	٪۵۹	٪۴۱	۰	۰	۰
۱۶	کارکرد بیرونی	۴۴	٪۵۴/۵	٪۴۵/۵	۰	۰	۰
۱۷	انواع و گونه‌های دفاع هوشمند	۴۴	٪۳۸/۵	٪۵۴/۵	٪۴/۵	٪۲/۲	۰
۱۸	فراگرد دفاع هوشمند	۴۴	٪۳۶	٪۵۹	٪۴/۵	۰	۰
۱۹	روش و شیوه اجرای دفاع هوشمند	۴۴	٪۲۹/۵	٪۵۹	٪۷	٪۴/۵	۰

از گزینش، تلفیق و ترکیب گزاره‌های بنیادین هوشمندی، چارچوب نظری دفاع هوشمند به دست آمده و نظریه آن تدوین گردید. در نظریه‌سازی روابط بین گزاره‌های بنیادین و دفاع هوشمند مشخص شده است. نتایج و محتوای نظریه دفاع هوشمند بر اساس گزاره‌های نهایی در ادامه آورده شده است.

نتیجه‌گیری

پس از پردازش داده و گویه‌ها، برداشت‌های نهایی از «مفاهیم مشترک^۱» و نظریه دفاع هوشمند ارائه و همچنین پیشنهادهایی برای توسعه و به اشتراک‌گذاری مفاهیم دفاع هوشمند تقدیم شده است.

برداشت مفهوم هوشمندی دفاعی: ویژگی‌های هوشمندی دفاعی مستخرجه از شناسه‌های پژوهش چنین بر شماری شده است.

- ۱- برخوردار از هوش معنوی (خدا گرایی، قرآن محوری، ولایت مداری)
- ۲- برخوردار از هوش نوین تلفیقی (بشری، بیولوژیکی و مصنوعی)
- ۳- پردازش و راهبری هوشمندانه داده‌های محیطی در حل مسایل
- ۴- هوش رقابتی (یادگیری الگوهای رفتاری و هدایت رفتار و ترجیحات رقبا)
- ۵- همبستگی تصمیم‌ها (تأثیر بر تصمیم‌ها و رفع خطاهای سوگیری)
- ۶- آفرینش گزینه‌ها (نرخ فزاینده انتخاب با طیف گسترده گزینه‌ها)
- ۷- نوآوری و نواندیشی هدایت‌شده (تسهیل و تسریع ایده پردازی)
- ۸- برخوردار از انگیزه و شوق تغییر و انقلاب در امور نظامی
- ۹- رفع اختلال‌های شناختی
- ۱۰- فرصت‌جویی و فرصت‌سازی
- ۱۱- بدیل اندیشی و آینده‌نگاری
- ۱۲- اندیشه ارزش محور (آرمان اندیشی واقع‌بینانه)

نظریه‌ی دفاع هوشمند: هوشمندی دفاعی همواره وجود داشته است. لیکن «دفاع هوشمند» صرفاً یک صفت و موصوف یا مضاف و مضاف‌الیه نیست، بلکه یک «واژه‌ویژه» (اصطلاح) است. واژه‌ویژه‌های دفاعی حاصل اندیشه و نظریه‌های دفاعی می‌باشند و مجموعه‌ای از واژه‌ویژه‌ها، دانش واژه (فرهنگ اصطلاحات) را می‌سازند. دانش نظامی و دفاعی، حاصل نگاه راهبردی به همین دانش واژه‌ها است. نمی‌بایست نگاهی ظاهری و صفت و موصوفی به مفهوم «دفاع هوشمند» داشت. این نگاه از آن جهت مردود است که با این استدلال سایر نظریات دفاعی نیز موضوعیت ندارند. (پیش از این نیز بیان می‌شد، از آنجا که همه جنگ‌های تاریخ ناهمگون بوده لذا نظریه

جنگ و دفاع ناهمگون سخن جدیدی نیست؛ بنابراین، مفاهیم تولیدشده بعدی آن نیز موضوعیت ندارد).

دفاع هوشمند تلفیقی از قدرت‌های سخت نظامی و اقتصادی و نرم فرهنگی، معنوی و... است. دفاع معنوی دفاعی حقیقی است و این دفاع ناشی از اعتقاد، ایمان و صبر و استقامت است. دفاع در ابعاد ظاهری و مادی بدون توجه به بعد باطنی شامل (عقلانی و معنوی) امکان‌پذیر نیست. دفاع در همه‌ی ابعاد (ظاهری، عقلانی و معنوی) نیازمند به‌کارگیری همزمان قوای مادی، عقلانی و معنوی است. دفاعی که فاقد هر یک از این ابعاد باشد. تک وجهی، فروگذار، ناکارآمد و فاقد ذکاوت و اثربخشی لازم خواهد بود. تلفیق قوای (ظاهری، عقلانی و معنوی) نیازمند فراست و هوشمندی والای است که تنها در مؤمنان حقیقی یافت می‌شود. با تدبیر در فرمایشات و فرمان‌های حضرت امام خامنه‌ای پی می‌بریم که در دیدگاه ایشان مفهوم دفاع بسیار عمیق و موسع است و می‌فرمایند: «امروز ملت ایران و نیروهای مسلح آن اعم از سپاه، بسیج و ارتش با تلفیقی از امکانات مادی و قدرت معنوی، آمادگی دارد تا با عزمی راسخ و در هر مکانی که لازم باشد، در مقابل دشمن بایستند.» (۲۴/ ۱۳۸۸/۹)

دفاع هوشمند زمانی به صورت کامل بروز و ظهور می‌یابد که در چهار مؤلفه (رهیافت، رفتار، ساختار و ادوات) هوشمند سازی رعایت شده باشد. با توضیحات ارائه‌شده «نظریه‌ی دفاع هوشمند» عبارت است از: «منظومه‌ای تبلور یافته از مفاهیم مشترک دفاعی که برآمده از اندیشه دفاع همه جانبه حضرت امام (رحمه‌الله علیه) و هوشمندی دفاعی مقام معظم رهبری (مدظله‌العالی) است. این منظومه فکری با هم افزایی قدرت‌های مادی و معنوی (قدرت هوشمند) و همگرایی رهیافت‌های دفاعی، نسل نوین دفاعی را شکل می‌دهد. این نسل نوین دفاعی فراگیر (چند بعدی، چندحوزه‌ای) و متعالی (معنوی، عادلانه، مشروع) بوده و به دنبال کسب تأثیر، نفوذ راهبردی و بازدارندگی از کمترین کنش‌ها در برابر چالش و جنگ‌های هوشمند می‌باشد. رهیافت دفاع هوشمند، مناسب‌ترین راه حل برای مسئله‌ی نبود تناسب راهبردی میان راهیافت‌های دفاعی در رویارویی با طیف گسترده چالش‌های هوشمند (در حال و آینده) برای نظام دفاعی جمهوری اسلامی ایران است.»

نظریه‌ی دفاع هوشمند، آفرینش مفهومی مشترک است که ناظر بر همگرایی رهیافت‌های دفاع شناخت محور، تأثیر محور، ناهمگون، غیرعامل، دفاع دانش و آگاهی محور است. ویژگی‌های اساسی دفاع هوشمند مستخرجه از شناسه‌های پژوهش چنین بر شماری شده است.

- ۱- دفاع متعالی (معنوی، مشروع، مقدس، عاشورایی)
- ۲- کاربرد همگرا و پویای قدرت در برابر طیف گسترده چالش‌های هوشمند
- ۳- دفاع چند لایه (کشوری و لشکری) و چند ساحتی (فضا، بعد و حوزه)
- ۴- تعادل و ثبات بخشی سامانه با محافظت از گرانیگاه‌ها (نقاط ثقل) در برابر شوک سیستمی
- ۵- همگرا نمودن آسیب‌های دشمن با تأثیر بر گرانیگاه‌های سرنوشت‌ساز
- ۶- تلفیق راهبردی و موازی رهیافت و نگره‌های (نظریه‌ها) دفاعی
- ۷- اقدامات چند سویه (کنشی، واکنشی، نا کنشی)
- ۸- برخورداری از ادوات دقیق با کاربری چندگانه
- ۹- برقراری امنیت نرم در شرایط سخت و نیمه سخت
- ۱۰- دانش بنیاد و فناوری نگر (فناوری‌های همگرا)
- ۱۱- بهبود کارکرد انسانی (فرماندهی و نیرو)
- ۱۲- در فضای تبادل اطلاعات (فتا) و شبکه ارتباطی پرورش اخبار (شاپا)
- ۱۳- پیشگیرانه و بازدارنده
- ۱۴- ساز و کارهای نوآورانه
- ۱۵- نهادسازی نوین دفاعی (سازمان‌های هم افزا و یادگیرنده)
- ۱۶- مهندسی آینده با طرح‌ریزی پا برجا (طرح‌های بدیل و آینده نگار)

از مطالبات و فرمان مقام معظم رهبری (مدظله‌العالی) که در پیام نوروزی در آغاز سال ۱۳۹۲ مطرح شد، هوشمندی در ادغام آینده‌نگری، تشخیص نقشه دشمن و سبقت در عمل بود. این موضوع تنها با خلاقیت و نوآوری در رهیافت‌های دفاعی حاصل می‌شود. رهیافت دفاع هوشمند هر چند ممکن است با دفاع هوشمند مطرح شده غربی‌ها شباهت‌های جزئی داشته باشد. لیکن تفاوت‌های ماهوی عمده‌ای دارد که می‌تواند به عنوان یک رهیافت اثربخش کاملاً داخلی و بومی در سطح نیروهای مسلح و ملی مطرح شود. نکته مهم دیگر این که رهیافت «دفاع هوشمند» نه تنها از مزایای رهیافت‌های پیشین (نظیر رهیافت ناهمگونی) بهره می‌جوید بلکه کاستی‌های آن‌ها را نیز به شایستگی برطرف می‌سازد. برخی ملاحظات (شایسته‌ها) فرایند ایجاد و توسعه مفاهیم راهبردی نظیر دفاع هوشمند عبارت‌اند از:

- ۱- تسهیل در فرآیند تبدیل دانش دفاعی به انگاره‌های (مفاهیم) دفاعی مشترک
- ۲- تسریع در سازوکار تبدیل انگاره‌ها به چارچوب‌های روشنگرانه مشترک

۳- پیروی از ره‌نگاشت‌های مدون برای تغییر در انگاره‌های نیروهای دفاعی

۴- ارتباط طولی و عرضی منطقی با سایر مفاهیم ابداع‌شده در گذشته

۵- شفافیت در تعریف و باز تعریف و عرضه به رده‌های گوناگون

۶- توانایی در روایی و موجز بودن

۷- توانایی فرهنگ‌سازی همسو با فرهنگ ملی، دینی (دفاع مقدس، عاشورایی)

۸- انعطاف‌پذیری و انطباق‌پذیری با شرایط پیچیده و در نهایت آینده‌نگری

الزامات (بایسته‌ها) فرایند ایجاد و توسعه مفاهیم راهبردی عبارت‌اند از:

۱- تشکیل «گروه توسعه مفاهیم راهبردی مشترک» برای تثبیت مفاهیم راهبردی

۲- حمایت از افراد و سازمان‌های تدوین‌کننده مفاهیم راهبردی

۳- تعیین بازه‌های زمانی (نزدیک، میانی و دور) برای اثربخشی مفاهیم راهبردی

۴- تعیین دستورالعمل نیازسنجی، نگارش و بازنگری مفاهیم نوین راهبردی

۵- ایجاد زیرساخت و فرهنگ‌سازمانی ترویج و پذیرش مفاهیم نوین راهبردی

چنانچه در بدنه نیروهای مسلح، سازمان و ادوات نظامی نیازمند بازسازی و نو سازی هستند. اندیشه نظامی نیز نیازمند به بازاندیشی و نواندیشی است. در پایان امید است دستاوردهای پژوهش موجب خلق رهیافت‌های نجات‌بخش و بدیع، مشابه رهیافت‌های رهایی‌بخش انقلاب اسلامی و رهیافت‌های دفاعی هشت سال دفاع پیروزمندانه ملت سرافراز و نظام مقدس جمهوری اسلامی ایران شود. این نوشتار را با آیه پایانی سوره عنکبوت به پایان می‌بریم. در این آیه نورانی آمده است. "وَالَّذِينَ جَاهَدُوا فِينَا لَنَهْدِيَنَّهُمْ سُبُلَنَا وَإِنَّ اللَّهَ لَمَعَ الْمُحْسِنِينَ" (سوره عنکبوت آیه ۶۹) آنان که در راه ما با جان و مال جهد و کوشش کردند آن‌ها را به راه معرفت و لطف خویش هدایت می‌کنیم و همیشه خداوند یاور نیکوکاران است.

